

Waarom zijn dieren minder dan mensen?

Hoe meer we over dieren te weten komen, hoe meer respect we voor ze krijgen. Wij mensen worden steeds kleiner en dieren groeien juist in onze wetenschappelijke achting. Dat laat zich historisch vertalen in dierbeelden die de mens er over heeft bedacht. We blijken in een kantelende eeuw te zijn beland. De vraag naar het dier en zijn intelligentie is onontkoombaar geworden.

Laten we eerst dit afspreken.

Voor we aan dit artikel beginnen is het goed om even enkele minuten te kijken naar het filmpje over de ontmoeting van de aaponderzoeker Van Hooff en de stervende Mama, de dominante chimp uit de Koninklijke Burgers' Zoo, die van Hooff jarenlang via observatie heeft onderzocht [noot 01]. Ze is 59 jaar en zal enkele dagen na het bezoek van de onderzoeker op 5 april 2016 sterven. Voor het eerst in al die jaren van onderzoek komt Van Hooff in het verblijf van Mama om haar een laatste groet te brengen. Na enige tijd herkent Mama haar vriend van vroeger want vroeger rende ze altijd naar de rand van het water om Van Hooff te begroeten. Nooit hebben ze elkaar aangeraakt. Nu ontwaart Mama haar oude vriend zo dichtbij en merkt dan hij wat angstig is. Ze stelt hem gerust en toont haar enorme blijheid om hem weer te zien. Ze ontbloomt haar tanden en omhelst Van Hooff. Met zachte schouderklopjes stelt ze hem gerust.

Voor het eerst in de geschiedenis had Burgers Zoo volwassen mensapen bij elkaar in een leefgebied gebracht. Volgens de mensen zou het een bloedbad worden. Dit afscheid toont het ongelijk van toen en de sociale wijsheid van de chimpansees. Mocht u nog iets meer googelen, dan ontdekt u dat Mama een vriendin had die Kuifje heette. Een slechte moeder overigens die haar kind Roosje niet goed te drinken wist te geven. Frans de Waal, de leerling van Van Hooff leerde het haar en het is goed gekomen: Kuif ontdekte haar moederschap. In het wild zijn nog zo'n 200.000 chimpansees en nog slechts 10.000 Bonobo's. De dood van Mama is dus meer dan symbolisch. Zijn wij mensen wel slim genoeg om te weten hoe slim dieren eigenlijk zijn? En hoe kwetsbaar tegelijk!

Wat heb ik de actualiteit mee in het schrijven van dit artikel. De koe Hermien en haar zus die ontsnappen aan het slachthuis. Hermien die weken onvindbaar blijft voor jager, dierenarts en andere mensen. Hermien die elke avond het bos verlaat om naast een koeienstal de nacht

door te brengen [koeien zijn kudde dieren dus kunnen niet solitair zijn]. Hermien die in de gaten heeft dat de eetbrokken bij die stal zijn aangelengd met verdovende pasta. Een week na Hermien ontsnappen twee Schotse hooglanders in het Zeeuwse Baarland en die twee weten jagers en verdovingsgeweren te slim af te zijn. Dan de Netflix film Hard NOx waarin tien Java apen door Volkswagen aan proeven met uitlaatgas onderworpen worden. We zien de apen enorm schrikken als ze de uitlaatgassen in hun glazenkooi ruiken en ze slaan tegen het glas en roepen geluidloos iets naar ons, de onschuldige kijker. Dan het verheugende nieuws dat 90% van de Europese bevolking wil dat in Brussel er een wereldwijd verbod op dierproeven voor cosmetica komt. Verder zijn er die kleine berichtjes, dat bijvoorbeeld de koekoek [die zijn eieren in het nest van een andere vogelsoort legt] de aandacht van het vaak te grote koekoeksei in het nest van de waardvogels [en het verwijderen van de andere eieren overigens!] weet af te leiden door het geluid van een sperwer na te bootsen. De inhoud van het nest is tijdelijk niet meer belangrijk voor de waardvogel. [noot 02] Of dat bericht dat Afrikaanse wilde honden (Hyenahond) in de roedel stemmen of ze wel of niet op jacht gaan. Ze niezen en dat niezen is de stem dat een hond op jacht wil. Als de meerderheid niest gaat de roedel op jacht en anders niet. Ons beeld van dieren in het algemeen is langzaam aan het veranderen. [noot 03]

Historie van ons dierbeeld.

Volgens dierfilosoof Peter Singer [noot 04] heeft ons westerse dierbeeld twee wortels, het jodendom en de oude Griekse filosofen. Jahweh gaf de mens het recht over al wat levend was en 'alles wat leeft en beweegt zal u tot spijs zijn; ik heb het u alles gegeven evenals het groene kruid'. (Genesis 9, vers 1 t/m 3) Dit voor-christelijke [dus Joodse] denken sloot wonderwel aan bij de Platoonse en Aristotelische filosofie in Griekenland. Pythagoras en de zijnen hadden een totaal ander beeld over dieren, namelijk dat ze niet opgegeten en juist met respect behandelen moesten worden. Maar de vegetariërs onder de Griekse filosofen verloren het debat. Volgens Aristoteles is de mens weliswaar ook een dier maar een bijzondere door de rede! En dat plaatst de mens in rangorde boven de dieren. De christelijke periode (keizer Augustinus en later Thomas van Aquino) kenmerkt zich wel door compassie maar dat betrof slechts de mensenwereld en niet die van de dieren. Je moest geen wreedheden plegen jegens dieren maar dat was alleen omdat

je dan makkelijker kon overgaan in wreedheden jegens de medemens.

De Renaissance bestendigde dit dierbeeld. De mens zegeviert over het dier. En René Descartes maakt het nog bonter door het dier tot een machine te verklaren onder invloed van de opkomende mechanica.

De achttiende eeuw doet de aandacht voor het lijden van dieren terugkomen. Jean-Jacques Rousseau en de Schotse filosoof David Hume en Jeremy Bentham stelden niet de vraag of dieren wel of niet konden redeneren (zoals Immanuel Kant nog wel opperde) maar of dieren konden lijden! Maar helaas was dit slechts een korte opleving voor dierenrechten. Tot aan recente tijden concludeert Singer dat belangen van dieren door mensen grotendeels genegeerd mogen worden.

Nuancering van bovenstaand beeld.

Het is goed om ook het dierbeeld te schetsen dat bestond in de (voor) neolithische periode, rond 11.000 tot 2500 jaar voor Christus. Dat was behoorlijk positiever. Dieren werden gerespecteerd vooral door hun functie als offer- en orakeldier. De mens vereenzelvigde zich met de magie van de hun omringende dieren [Noot 05]. Dat beeld is vaak tot ver in onze tijd geëffectueerd bij andere volkeren dan de westerse. Claude Lévi-Strauss beschrijft bijvoorbeeld het beeld van Hawaiiaanse volkeren als volgt: "Wij weten wat de dieren doen en wat de behoeften zijn van de bever, de beer, de zalm en andere schepselen, omdat lang geleden de mannen met hen getrouwd waren en deze kennis van hun dier-echtgenoten gekregen hebben.....zij hebben al hun gebruiken geleerd en ze hebben die kennis van generatie op generatie doorgegeven." [noot 06] Niet voor niets benoemen we vaak menselijke eigenschappen in interactie met dieren. Zoals, 'listig als een vos', 'trouw als een hond', 'mak als een lam' etc. We kunnen dus ook dieren bewonderen om hun eigenschappen. In het sjamanisme wordt de spirituele reis van de mens niet voor niets begeleid door hulpgeesten in de vorm van dieren.

De filosoof Ton Lemaire nuanceert ook het dierbeeld in de moderne tijd. Hij beschrijft via de denkbeelden van Montaigne (16de eeuw) en later in de negentiende eeuw de denkbeelden van Schopenhauer en Nietzsche dat dieren juist ook ontwapenend zijn door hun benijdenswaardige zorgeloosheid en gemoedsrust. Langzaam kantelt het beeld dat juist het dierlijke in de mens niet slecht is maar bij onze identiteit hoort. Darwin

verwetenschappelijkt dit denkbeeld met zijn evolutietheorie. (Helaas durfde hij de mens niet definitief gelijk te stellen aan het dier. In die zin bleef hij een antropocentrisch dierbeeld gebruiken, waarin de mens toch hoger stond in de rangorde.) Toch krijgen dieren meer waardering rond begin deze eeuw. De antropoloog Arnold Gehlen beschrijft de mens eerder als een gehandicapt wezen ten opzichte van de ons omringende dieren. Dieren zijn perfect aangepast aan hun omgeving en bezitten een gedragsrepertoire waarin alles aanwezig is wat het dier nodig heeft om te overleven. Dat heeft de mens niet. Gehlen beschrijft de mens dan ook als 'Mängelwesen'. De mens weet zijn biologische tekorten te maskeren door cultuur en geschiedenis te maken en zich zo in leven te houden. Daarin verschilt de mens van het dier. Is het dier concentrisch, leeft hij vanuit zijn eigen centrum en valt hij met zichzelf samen, de mens is dat niet. Hij weet dat hij enerzijds samenvalt met zichzelf maar er ook van verschilt. Hij is excentrisch georiënteerd en kan buiten zichzelf treden, zich van een afstand bekijken. "Daarom is de mens een twijfelend, vragend, tobkend en verlangend dier dat soms de andere dieren benijdt dat ze gewoon 'dier' kunnen zijn." [noot 07]

Nieuw denken over dieren.

Dat brengt de antropoloog Barbara Noske tot nieuwe inzichten. Laten we ons openstellen

voor het dier en zijn eigenheid: het dier als subject en niet als object. Het antropocentrische dat ons dierbeeld al eeuwen kenmerkt, kunnen we vervangen door een antropo-zoölogie of zoö-antropologie. Op zoek naar wie het dier echt is. We leren de dieren verstaan en dan weten we wat hen beweegt, zodat we hun beweegredenen kunnen respecteren en eventueel bij wet beschermen. [noot 08]

Reageren?

d.roelfzema@upcmail.nl

Noten: Artikel is gebaseerd op de volgende boeken:

- [01]= [youtube.com/watch?v=Ina-oOAexno](https://www.youtube.com/watch?v=Ina-oOAexno)
- [02]= De koekoek is nog slimmer dan we dachten. Hij specialiseert zich in bepaalde waardvogels [zoals de heggenmus of de karekiet] en legt een ei dat lijkt op de eieren van de waardvogels in wiens nest het koekoeksei gedeponeerd wordt.
- [03]= In juni 2016 schreef ik eerder over ons kantelende bomen- en planten beeld. "Kunnen bomen met elkaar praten en elkaar helpen?" (www.sbprinseland.nl/pdf/krant_jun_2016.pdf op pagina 5). Helaas kan ik hier niet het boek *Briljant groen* (de intelligentie van planten) (2017) (Mancuso & Viola) bespreken maar LEES HET en je valt van de ene in de andere verbazing.
- [04]= Peter Singer *Dieren bevrijding* (1975)(1990), pag. 254-285.
- [05]= John Berger *Waarom naar dieren kijken* (2012) pag. 18 e.v.
- [06]= Claude Lévi-Strauss *Het wilde denken* (1968), pag. 51 e.v.
- [07]= Ton Lemaire *Onder dieren* (Voor een diervriendelijker wereld) (2017), pag. 291-314
- [08]= Barbara Noske *Huilen met de wolven* (een interdisciplinaire benadering van de mens-dier relatie) (1988), pag. 207-217